

On Dördüncü Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْكِتَابِ أَحْكَمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُضِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ¹

Kur'an-ı Hakîm'in ve onun hakiki tefsircisi olan hadislerin bir kısım yüksek ve ulvî hakikatlerine çıkmak için, teslimiyeti ve itaati noksan kalblere yardım edecek basamaklar hükmünde, o hakikatlerin bazı misallerine işaret edeceğiz. Bu Söz'ün "hâtîme"sinde² bir ibret dersi ve Cenâb-ı Hakk'ın inayetinin bir sırrı ifade edilecek. O hakikatlerden haşir ve kıyametin misalleri, Onuncu Söz'de, bilhassa Dokuzuncu Hakikat'inde zikredildiği için tekrara lüzum yoktur. Yalnız diğer hakikatlerden örnek olarak beş "mesele"yi söyleyeceğiz.

[BEŞ MESELE]

BİRİNCİSİ

Mesela: "خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ³" "Gökleri ve yerleri altı günde yarattı" mealindeki ayet, belki bin veya elli bin sene gibi uzun bir zamandan ibaret olan Kur'an günlerine göre dünyanın ömrünün altı gün süreceğine işaret eder. Bu ayetin yüce hakikati hakkında bir ka-

¹ "Elif, Lâm, Râ. Bu öyle bir Kitaptır ki, ayetleri en kesin delillerle desteklenmiş, sonra da güzelce açıklanmış, tam hüküm ve hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan Hakîm ve Habîr tarafından gönderilmiştir." (Hûd sûresi, 11/1)

² **Hâtîme:** Sonsöz.

³ "Rabbimiz o Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı." (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadîd sûresi, 57/4)

naat vermek için, birer gün hükmündeki her bir asırda, her bir senede, her bir günde Fâtır-ı Zülcelâl'in yarattığı akıp giden âlemleri, seyyar kâinatları, geçici dünyaları gözlere gösteriyoruz. Evet, tıpkı insanlar gibi, dünyalar da birer misafirdir. Âlem, her mevsim Zât-ı Zülcelâl'in emriyle dolar, boşalır.

İKİNCİSİ

Mesela:

وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ⁴ وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ⁵
لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا
أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ⁶

gibi ayetlerin ifade ettiği, “Her şey, her haliyle, var olmadan önce, var olduktan sonra ve yokluğa gitmesinin ardından, yazılıdır, yazılır ve yazılıyor.” mânâsındaki yüce hakikat hakkında bir kanaat vermek için Nakkaş-ı Zülcelâl'in, yeryüzü sayfasında her mevsim, bilhassa her baharda değiştirdiği sayısız muntazam varlığın fihristini, hayat programını, hareket kanunlarını onların çekirdeklerinde, tohumlarında, köklerinde manevî bir surette sakladığını... Onlar yok olduktan sonra meyvelerinde, basit tohumcuklarında kader kalemiyle, manevî bir tarzda aynen yazdığını... Hatta her geçici baharda, yaş-kuru ne varsa hepsini, sınırlı zerrecikler ve kemikler hükmündeki tohumlarda, kuru odunlarda tam bir intizam ile muhafaza ettiğini, gören gözlere gösteriyoruz. Âdeta her bir bahar, bir tek çiçek gibi, gayet muntazam ve ölçülü olarak, yeryüzüne Cemil ve Celil bir Zât'ın eliyle takılıp koparılıyor, konulup kaldırılıyor. Hakikat böyleyken, kader kaleminin sayfası olan Levh-i Mahfuz'un yalnızca bir tecellisi, Cenâb-ı Hak'ın sanatının fihristi hükmündeki, gafillerin tabiat dedikleri bu yaratılış kitabını, bu sanat nakşını, başkasının filli olan bu hikmet planını, tesir sahibi tabiat

⁴ “Hâsılı, yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta bulunmasın.” (En'âm sûresi, 6/59)

⁵ “Velhasıl her şeyi apaçık bir Kitap'ta sayıp döken Biziz.” (Yâsîn sûresi, 36/12)

⁶ “O (gaybları bilen) öyle bir zâttır ki, O'nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçamaz. Zerreden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki, her şeyi açıklayan Kitapta (Levh-i Mahfûz'da) bulunmasın.” (Sebe sûresi, 34/3)

diyerek bir kaynak ve fail kabul etmek insanın en tuhaf aldanışlarından-
dandır.

7 *أَيْنَ التَّرَا مِنْ الشُّرَيَّا* Hakikat nerede, gafillerin anlayışları nerede!

ÜÇÜNCÜSÜ

Mesela, sadece hakikati haber veren, doğru sözlü Peygamberimiz (*aleyhissalâtü vesselam*), arşı taşıyan, yerlerin ve göklerin vazifeli meleklerini ve başka bazı melekleri, kırk bin başlı, her bir başlarında kırk bin dil bulunan ve her bir dilleriyle kırk bin tarzda tesbihat yapan⁸ varlıklar olarak tasvir ediyor; kulluklarının kusursuzluğunu, kuşaticılığını ve enginliğini bildiriyor. Bu hakikate ulaşmak için şuna dikkat et: Zât-ı Zülcelâl,

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ⁹

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحُنَّ¹⁰

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ¹¹

gibi ayetlerle, en büyük ve küllî varlığın dahi kendi enginliğine ve büyüklüğüne uygun bir tarzda tesbihat yaptığını gösteriyor ve öyle de görünüyor. Evet, Allah'ı tesbih eden şu gök denizinin tesbih kelimeleri güneş, ay ve yıldızlar olduğu gibi; O'nu tesbih ve O'na hamd eden o denizdeki şu dünya gemisinin de hamd kelimeleri hayvanlar, bitkiler ve ağaçlardır. Demek, her bir ağacın, her bir yıldızın küçük birer tesbihatı bulunduğu gibi, yeryüzünün ve yeryüzündeki her bir kıtanın, her bir dağın, derenin, karaların, denizlerin ve göklerin her bir katının, her bir burcunun da küllî birer tesbihi vardır. Elbette, binlerce başı olan şu yeryüzünün, her başında yüz binlerce dil bulunan ve her dilinde yüz

⁷ "Yer nerde, Süreyya nerde!"

⁸ Bkz. et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* 15/156; Ebu's-Şeyh, *el-Azame* 2/547, 740, 742, 747, 3/868; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 3/62; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* 8/402; el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadir* 2/82. Arşı taşımakla vazifeli meleklerin tesbihleriyle ilgili ayrıca Bkz. Müslim, *selâm* 124; Tirmizî, *tefsîru sûre* (34) 3; Müsned 1/218.

⁹ "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

¹⁰ "Biz (sabah akşam) kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları Dâvud'un hizmetine boyun eğdirmiştik." (Sâd sûresi, 38/18)

¹¹ "Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik." (Ahzâb sûresi, 33/72)

bin türlü tesbihat çiçeklerini, hamd meyvelerini misal âleminde¹² tercümanlık edip gösterecek, ruhlar âleminde temsil ve ilan edecek, ona göre vazifeli bir meleği vardır.

Evet, çok sayıda varlık bir cemaat meydana getirirse, bir şahs-ı manevîleri olur. Eğer o topluluk birleşip kaynaşsa, onu temsil edecek bir şahs-ı manevîsi, bir nevi ruhu ve tesbih vazifesini gören vazifeli bir meleği bulunacaktır. İşte, misal olarak bu Barla ağzının, şu dağ dilinin muazzam bir kelimesi olan, odamızın önündeki çınar ağacına bak: Bu ağacın şu üç büyük dalının her birinde kaç yüz dalın dilleri var, gör! Her dilde kaç yüz ölçülü ve muntazam meyve kelimesi ve her meyvede kaç yüz kanatlı, ölçülü tohumcuk harfi olduğuna dikkat et! Hepsinin كُنْ¹³ emrinin sahibi Sâni-i Zülcelâl'i ne kadar belîğ bir şekilde övdüklerini, güzel, açık ve düzgün bir dille tesbih ettiklerini işitiyor, görüyorsun. Aynen bunun gibi, vazifeli meleği de mânâ âleminde ona göre çeşitli dillerle şu ağacın tesbihatını temsil eder. Hikmetin gereği budur.

DÖRDÜNCÜSÜ

Mesela,

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ¹⁴

وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ¹⁵

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ¹⁶

تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ¹⁷

gibi ayetlerin ifade ettiği yüce hakikate bak! Kadir-i Mutlak eşyayı o

¹² Maddî âlem ile ruhlar âlemi arasında geçiş âlemi.

¹³ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü’min sûresi, 40/68)

¹⁴ “Bir şeyi dilediğinde O’nun buyruğu sadece ‘Ol!’ demektir, hemen olur...” (Yâsîn sûresi, 36/82)

¹⁵ “Kıyametin kopması ise, başka değil, ancak göz açıp kapama (yahut daha da kısa) bir anda olup biter.” (Nahl sûresi, 16/77)

¹⁶ “Biz insana şahdamarından daha yakınız.” (Kaf sûresi, 50/16)

¹⁷ “Melekler ve Rûh, O’nun arşına, miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler.” (Meâric sûresi, 70/4)

derece kolay, süratle, vasitasız ve doğrudan yaratır ki, her şeyi yalnız bir emirle var etmiş gibi görünür, öyle anlaşılır. Hem o sınırsız kudret sahibi Sâni, sanatla yarattığı varlıklara son derece yakın olduğu halde, onlar Yaraticılarından sonsuz derecede uzaktır. Yine o Zât nihayetsiz büyüklüğüyle beraber, gayet küçük ve basit işleri dahi ihmal etmeden düzenler ve benzersiz sanatının dışında bırakmaz. Kâinatta görülen mutlak kolaylık içindeki mükemmel düzen, işte bu Kur'an hakikatinin varlığına şahitlik ettiği gibi, şu temsil de onun hikmet sırrını gösteriyor:

Mesela, ¹⁸ **وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى** Sâni-i Zülcelâl'in güzel isimlerinden Nur isminin kesif bir aynası hükmündeki güneşin, O'nun emri ve itaat ettirmesiyle gördüğü vazifeler, şu hakikati anlamayı kolaylaştırır. Şöyle ki:

Güneş yüksekliğiyle beraber bütün şeffaf ve parlak şeylere son derece yakın, hatta onlara kendilerinden daha yakın olduğu, tecellisiyle, ışığıyla ve tasarrufa benzer pek çok sıfatıyla onlara tesir ettiği halde, o şeffaf şeyler güneşten binlerce sene uzaktır. Hiçbir şekilde ona tesir edemez, yakınlık iddiasında bulunamazlar.

Hem güneş, her bir şeffaf zerreye tesir eder. Hatta ışığı nereye ulaşmışsa orada hazır ve nâzır gibidir; bu, o zerrenin kabiliyetine ve rengine göre güneşin aksinin ve bir çeşit suretinin görünmesiyle anlaşılır.

Hem güneşin ulaştığı ve nüfuz ettiği daire, parlaklığının kuvveti ölçüsünde genişler. Muazzam parlaklığındandır ki, en ufak şeyler bile ondan gizlenip kaçamaz. Demek, onun her şeyi kuşatan büyüklüğü, nuraniyet sırrıyla, basit ve ufak şeyleri de dışarıda bırakmaz; bilakis, dairesine alır. Hem farz-ı muhal, güneşin tecellilerinin ve vazifesinin kendi iradesiyle olduğunu kabul etsek, o derece kolaylık, sürat ve enginlik içinde, zereden, damladan ve denizin yüzünden gezegenlere kadar Allah'ın izniyle öyle işler görür ki, onun şu geniş icraatı ancak has bir emirle yaptığı düşünülebilir. Zerre ile gezegen, o Zât'ın emri karşısında eşittir. Güneş, denizin yüzüne verdiği ışığı ve bereketi, kabiliyetine göre zerreye de kusursuz bir intizamla verir.

İşte, gök denizinin yüzünde parlak bir kabarcık ve Kadir-i Mutlak'ın Nur isminin cilvesine kesif bir aynacık olan güneşin, açıkça, şu hakikatin üç esasının misallerini gösterdiğini görüyoruz. Elbette, güneşin ışığı ve sıcaklığı, kendi ilmi ve kudreti yanında toprak gibi kesif

¹⁸ "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

kalan, “Nuru’n-nur, Münevviru’n-nur, Mukaddiru’n-nur”¹⁹ olan Zât-ı Zülcelâl, ilim ve kudretiyle her şeye sonsuz yakınlıktadır, her yerde hazır ve nâzırdır; varlıklar ise O’ndan çok uzaktır. Bu işleri o kadar zahmetsiz, doğrudan ve kolaylıkla yapar ki, hepsinin yalnız bir tek emrin sürati ve kolaylığı ile gerçekleştiği anlaşılır. Hem küçük-büyük hiçbir şey O’nun kudret dairesinin dışında kalmaz; büyüklüğü her şeyi kuşatır. İşte bütün bunlara gözümüzle görmüş gibi şüphesiz bir imanla inanınız ve inanmak gerekir.

BEŞİNCİSİ

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ²⁰
ayetinden tut,

ayetine kadar;²¹

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ²²
ayetinden,

ayetine kadar;²³

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ²⁴
ayetinden,

ayetine kadar;²⁵

مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ²⁶
ayetinden,

ayetine kadar...²⁷

¹⁹ Nurların nuru, bütün nurlar kendisinden feyiz alan, bütün nurları aydınlatan, miktarlarını takdir eden Cenâb-ı Hak.

²⁰ “Ama onlar, Allah’ın kudret ve azametini hakıyla takdir edemediler, O’na lâyık tazimi göstermediler. Halbuki bütün bir dünya kıyamet günü O’nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir.” (Zümer sûresi, 39/67)

²¹ “Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler).” (Enfâl sûresi, 8/24)

²² “Her şeyi yaratan Allah’tır. Her şey O’nun mutlak tasarrufundadır.” (Zümer sûresi, 39/62)

²³ “(Bilmiyorlar mı ki Allah) onların gizlediklerini de bilir, açıkladıklarını da?” (Bakara sûresi, 2/77; Hûd sûresi, 11/5; Nahl sûresi, 16/23)

²⁴ “Gökleri ve yeri yaratan...” (En’âm sûresi, 6/1, 73; A’râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/7; İbrahim sûresi, 14/19, 32; Nahl sûresi, 16/3; İsrâ sûresi, 17/99; Furkan sûresi, 25/59; Neml sûresi, 27/60; Ankebût sûresi, 29/61; Lokman sûresi, 31/22; Secde sûresi, 32/4; Yâsîn sûresi, 36/81; Zümer sûresi, 39/5, 38; Zuhruf sûresi, 43/9; Ahkaf sûresi, 46/33; Hadîd sûresi, 57/4; Teğâbün sûresi, 64/3)

²⁵ “Sizi de yaptığımız şeyleri de yaratan Yüce Allah’tır.” (Sâffât sûresi, 37/96).

²⁶ “Maşallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış! O’ndan başka gerçek güç ve kuvvet sahibi yoktur.” (Kehf sûresi, 18/39)

²⁷ “Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.” (Dehr sûresi, 76/30)

Rubûbiyetinin ihtişamı ve ulûhiyetinin yüceliği her yeri kuşatmış olan Ezel ve Ebed Sultanı'nın, şu aciz, sonsuz derecede zayıf, fakir, muhtaç ve yalnız sınırlı bir iradeye sahip, bir şey var etmeye kabiliyeti bulunmayan ve kendi gayretiyle elde edebileceği şeyler çok az olan insanoğluna karşı Kur'an'daki şiddetli şikâyetlerinin, ağır tehditlerinin ve müthiş korkutmalarının²⁸ hikmeti nedir? Bu nasıl izah edilebilir?

Bu sorunun cevabı olan derin ve yüksek hakikati anlamak için şu iki temsile bak:

Birinci Temsil: Mesela, içinde sanatla yaratılmış sayısız meyveli ve çiçekli varlığın bulunduğu şahane bir bağ ve ona bakmak için tayin edilmiş pek çok hizmetkâr olsun. Bir hizmetkâr da yalnız o bağa yayılacak ve içilecek suyun yatağındaki deliğin kapağını açmakla vazifeli bulunsun. Eğer o hizmetkâr tembellik edip deliğin kapağını açmazsa bağ geç yeşerir veyahut kurur. O zaman, Hâlık'ın Rabbanî sanatının, bağın sahibi sultanın saltanatına yakışır nezaretinin ve o bağa kusursuzca hizmet eden ışık, hava ve toprağın yanı sıra, diğer bütün hizmetçilerin de o sersemden şikâyete hakkı olur. Çünkü o, hepsinin hizmetlerini neticesiz bırakmış veya onlara zarar vermiştir.

İkinci Temsil: Mesela, bir sultanın büyük bir gemisinde, basit bir adam küçük vazifesini terk etmekle gemideki bütün çalışanların hizmetlerinin neticesine zarar verdiğinden ve bazen o hizmetleri mahvettiğinden, geminin sahibi, gemideki bütün vazifeliler adına o adamdan şiddetle şikâyet eder. Kusurlu adam ise, "Ben basit bir adamım, önemsiz ihmalim yüzünden bu şiddeti hak etmiyorum." diyemez. Çünkü tek bir şeyin yokluğu, pek çok şeyin olmamasına yol açabilir. Halbuki varlık kendi kıymetince netice verir. Çünkü bir şeyin varlığı, bütün şartların ve sebeplerin varlığına bağlıdır. O şeyin yokluğu, ortadan kalkması ise tek bir şartın yokluğuyla veya ortadan kalkmasıyla gerçekleşebilir, o şey netice itibarı ile yok olur. Bu yüzden, "Tahrip, tamirden çok daha kolaydır." sözü, herkesçe bilinen bir kaide hükmüne geçmiştir. Madem küfrün ve dalâletin, azgınlığın ve isyanın esası inkârdır, rettir, terktir ve kabulün yokluğudur. Bunlar görünüşte ne kadar müspet ve var olsa da hakikatte yoktur. Öyleyse küfür, her şeye

²⁸ Bkz. Bakara sûresi, 2/39, 161, 257; Âl-i İmran sûresi, 3/4, 10, 12, 56, 90, 91, 116; Nisâ sûresi, 4/56, 168; Mâide sûresi, 5/10, 36, 73 ...

tesir eden bir cinayettir. Bütün varlıkların amellerinin neticelerine zarar verdiği gibi, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin cemâl tecellilerine perde çeker.

İşte bu sonsuz şikâyete hakkı olan varlıklar adına onların Sultan'ı, şu asi insandan şiddetle şikâyet eder ve bu, hikmetin gereği ve ta kendisidir. O asi, şiddetli tehditleri ve dehşetli korkutmaları elbette, şüphesiz hak eder.

HÂTİME²⁹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ³⁰

Gafil kafaya bir tokmak ve bir ibret dersi

Ey gaflete dalıp, bu dünya hayatını tatlı görüp, ahireti unutup dünyaya talip olan bedbaht nefsim! Neye benzediğini bilir misin? Deve kuşuna... Avcıyı görür fakat uçamaz; avcı onu görmesin diye başını kuma sokar, koca gövdesi dışarıda kalır. Avcı onu görür, fakat o gözünü kuma soktuğu için avcıyı görmez.

Ey nefis! Şu temsile bak ve gözünü dünyaya dikmenin aziz bir lezzeti nasıl acı veren bir eleme çevirdiğini gör!

Mesela: Bu köyde (yani Barla'da) yaşayan iki adam olsun. Onlardan birinin dostlarının yüzde doksan dokuzu İstanbul'a gitmiş, orada güzelce yaşıyorlar. İçlerinden yalnız o burada kalmış. Bir gün o da gidecek. Bu yüzden o adam İstanbul'a gitmeye arzu duyar, orayı düşünür, dostlarına kavuşmak ister. Ona, "Haydi oraya git!" dediği vakit sevinip gülererek gider. İkinci adamın da dostlarının yüzde doksan dokuzu buradan gitmiş. Fakat bir kısmı ölmüş, bir kısmını da kimse bir daha görmemiş. Adam, o dostlarının da perişan olduğunu zanneder. Giden dostlarının yerine yalnız bir misafire bağlanıp teselli bulmak, ayrılık elemi onunla gidermek ister.

İşte ey nefis! Başta Habibullah (*aleyhissalâtu vesselam*) olmak üzere, bütün dostların kabrin öbür tarafındadır. Burada kalan bir-iki dostun da gidiyor. Ölümden ürküp, kabirden korkup başını çevirme! Kabre mertçe bak, ne talep ediyor, dinle! Ölümün yüzüne erkekçesine gül, ne istiyor, anla! Sakın gafil olup temsildeki ikinci adama benzeme!

Ey nefsim! "Zaman değişti, asır başkalaştı, artık herkes dünyaya dalmış, hayata tapıyor. Herkes geçim derdiyle sarhoş." deme! Çünkü ölüm değişmiyor. Ayrılık, bekâya dönmüyor. İnsanın aczi ve fakrı bitmiyor; artıyor. Yolculuğu kesilmiyor, sürat kazanıyor.

²⁹ Sonsöz.

³⁰ "Bu dünya hayatı, aldatıcı ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir." (Âl-i İmran sûresi, 3/185)

Hem, “Ben de herkes gibiyim.” deme! Çünkü herkes sana ancak kabir kapısına kadar arkadaşlık edebilir. Herkesle musibette beraber olma tesellisi ise kabrin öbür tarafında pek temelsizdir. Hem kendini başıboş zannetme! Zira şu dünya misafirhanesine hikmet pencesinden baksan, düzensiz, gayesiz hiçbir şey göremezsin. Sen nasıl başıboş, gayesiz kalabilirsin! Deprem gibi yeryüzü hadiseleri, tesadüf oyuncağı değildir. Mesela: Yeryüzüne, birbiri içinde gayet muntazam ve nakışlı gömlekler gibi giydirilmiş bitki ve hayvan türleri baştan aşağı gayelerle, hikmetlerle donatılmıştır. Ve yerküre gayet yüce gayeler içinde kusursuz bir intizam ile meczup mevlevî gibi döner. Bunları gördüğün ve bildiğin halde, nasıl olur da –bir inkârcının yaptığı gibi–dünyanın, insanoğlunda, bilhassa müminlerde- beğenmediği bir kısım gaflet tavırlarına karşı manevî ağırlığından omuz silkmesine benzer deprem gibi³¹ HAŞİYE hadiseleri gayesiz, tesadüfî zannedersin! Böyle yapanlar, o musibeti yaşayanların elîm zayıyatını sebepsiz, boşu boşuna olmuş gösterip onları müthiş bir ümitsizliğe düşürürler. Hem büyük bir hata hem de büyük bir zulüm işlerler.

Öyle hadiseler, Hakîm ve Rahîm bir Zât’ın emriyle müminlerin fâni malını sadaka hükmüne çevirip bâkileştirir ve nimetlere karşı nankörlükten gelen günahlara kefarettir.

Bir gün gelecek, şu itaatkâr yerküre, yüzünün süsü olan insanlığın eserlerini şirke bulaşmış ve şükürsüz görüp çirkin bulacak. İşte o zaman Hâlık’ın emriyle büyük bir deprem bütün yüzünü siler, temizler. Yeryüzü Allah’ın emriyle O’na ortak koşanları cehenneme döker, şükredenlere “Haydi, Cennet’e buyrun!” der.

³¹ HAŞİYE İzmir depremi münasebetiyle yazılmıştır.

ON DÖRDÜNCÜ SÖZ'ÜN ZEYLİ³²

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا * وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا * وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا *
يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا * بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا * يَوْمَئِذٍ يَصُدُّرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا
أَعْمَالَهُمْ * فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ³³

Şu sûre, yeryüzünün, hareketlerinde ve depremlerde vahye ve ilhama mazhar olarak bir emir altında hareket ettiğini, bazen de titrediğini kesin bir şekilde bildiriyor.

(Şimdiki deprem münasebetiyle³⁴ sorulan altı-yedi kısa sorunun cevapları, manevî ve mühim bir taraftan yine manevî ihtar yardımıyla kalbe geldi. Kaç defa etraflıca yazmaya niyet ettiysem de izin verilmedi. Yalnız özetle, kısaca yazılacak.)

Birinci Soru: Bu büyük depremin, maddî felâketinden daha elem verici, manevî bir musibeti olarak, devam edeceğinden gelen korku ve ümitsizlik, halkın büyük kısmının memleketin birçok yerinde gece istirahatını ortadan kaldırdı, onlara dehşetli bir sıkıntı verdi. Bunun sebebi nedir?

Manevî taraftan gelen cevap: Ramazan-ı şerifte, teravîh vakti bu mübarek İslam merkezinin her köşesinde, hevesleri tahrik eden şarkıların neşe ve sevinçle, sarhoşçasına ve bazen kızların sesiyle radyodan cazibeli bir şekilde dinletilmesi bu korku azabını netice verdi.

İkinci Soru: Bu semavî tokat niçin gayrimüslimlerin memleketlerine gelmiyor da bu biçare Müslümanlara iniyor?

³² **Zeyl:** İlave.

³³ “Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman... Ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman... İnsan şaşkın şaşkın: ‘Ne oluyor buna!’ dediği zaman... İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder. İşte o gün bölükler halinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana durur, yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur.” (Zilzâl sûresi, 99/1-8)

³⁴ 1939’da meydana gelen İzmir ve Erzincan depremleri.

Cevap: Büyük hataların ve cinayetlerin cezası ertelenerek büyük merkezlerde, küçücük suçları ise hemen küçük merkezlerde verilir. Aynen bunun gibi, mühim bir hikmete binaen, kâfirlerin cinayetlerinin büyük kısmı mahşerdeki büyük mahkemeye bırakılıyor. Müminlerin hatalarının cezası ise kısmen bu dünyada veriliyor.³⁵ HAŞİYE

Üçüncü Soru: Bazı şahısların hatası yüzünden gelen bu musibetin memlekette bir derece umumi hal almasının sebebi nedir?

Cevap: Umumi musibet, çoğunluğun hatasından ileri gelmesi yönüyle, insanların büyük kısmının o zalim şahısların icraatına fiilen veya onu lüzumlu sayarak veyahut onların tarafında yer alarak mânen katıldığını gösterir. Bu da umumi musibete sebebiyet vermiştir.

Dördüncü Soru: Madem bu depresyon musibeti, hataların neticesi ve günahlara kefarettir. Masum ve hatasız insanların o musibetin içinde zarar görmesinin hikmeti nedir? Allah'ın adaleti buna nasıl müsaade eder?

Yine manevî taraftan gelen cevap: Bu mesele kader sırrıyla alâkalı olduğu için cevabını *Kader Risalesi'*ne havale edip burada yalnız şu kadarını söyleyelim:

وَآتُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً³⁶ Yani: “Bir belâdan, bir musibetten çekininiz ki, geldiği vakit zalimlere mahsus kalmaz, masumları da yakar.”

Bu ayetin sırrı şudur: Dünya bir tecrübe ve imtihan meydanıdır, teklif ve cihad yurdu. İmtihan ve teklif, hakikatlerin perdeli kalmasını, müsabaka ve cihad ile Ebûbekirlerin alâ-yı illiyyîne, yani yücelerin yücesi olan mertebeye çıkmasını, Ebûcehillerin ise esfel-i safiline, yani aşağıların aşağısı seviyeye düşmesini gerektirir. Eğer masumlar böyle musibetlerde zarar görmeseydi, Ebûcehiller aynen Ebûbekirler gibi teslim olacak, Allah yolunda cihad ve nefisle mücadele ederek manen yükselme kapısı kapanacak ve teklif sırrı bozulacaktı.

Madem mazlumun zalimle beraber musibete düşmesi, Cenâb-ı Hakk'ın hikmetinin gereğidir. Acaba o biçare mazlumların rahmet ve adaletten hisseleri nedir?

³⁵ HAŞİYE Hem Ruslar gibi olanlar, hükmü ortadan kalkmış ve tahrif edilmiş bir dini terk etmekle, hak, ebedî ve hükmü süren bir dine ihanet etmek derecesinde gayretul-laha dokunmadıklarından, yerküre şimdilik onları bırakıp bunlara hiddet ediyor.

³⁶ Enfâl sûresi, 8/25.

Bu soruya cevaben denildi ki: O musibetteki gazap ve hiddet içinde onlara bir rahmet cilvesi var. Çünkü o masumların fâni malları, kendileri hakkında sadaka olup bâki bir mal hükmüne geçtiği gibi, fâni hayatları da bir nevi şehitlikle onlara bâki bir hayatı kazandırır. Nispeten az, geçici bir sıkıntı ve azaptan, büyük ve daimî bir kazanç elde etmeyi sağlayan bu deprem, onlar hakkında gazap içinde bir rahmettir.

Beşinci Soru: Âdil ve Rahîm, Kadir ve Hakîm Cenâb-ı Hak, neden hususi hatalara hususi ceza vermeyip koca bir musibeti insanların başına musallat eder? Bu, O'nun rahmetinin güzelliğine ve kudretinin enginliğine nasıl uygun düşer?

Cevap: Kadîr-i Zülcelâl, yeryüzündeki her bir unsura pek çok vazife vermiştir ve her bir vazifede çok netice saklar. Bir unsurun bir tek vazifesinde, bir tek netice çirkin, şer ve musibet olsa da, diğer güzel neticeler, o neticeyi de güzelleştirir. Eğer o tek çirkin neticenin ortaya çıkmaması için, insana karşı hiddete gelmiş o unsur vazifesinden men edilse; o vakit o güzel neticeler sayısınca hayır terk edilmiş ve lüzumlu bir hayrı yapmamak şer hükmüne geçtiğinden, o hayırlar miktarınca şer işlenmiş olur. Bu ise bir tek şer gelmesin diye işlenen gayet çirkin, hikmete ve hakikate zıt bir kusurdur. Kudret, hikmet ve hakikat, kusurdan uzaktır, yücedir.

Madem insanın bazı hataları (toprak, hava, su gibi) unsurları ve yeryüzünü hiddete getirecek derecede büyük bir isyan ve pek çok varlığı hor görerek onların hukukuna yapılmış bir tecavüzdür. Elbette, o cinayetin fevkalâde çirkinliğini göstermek için, koca bir unsura, çok geniş vazifesi içinde “Onları terbiye et!” diye emir verilmesi, hikmetin gereği ve ta kendisidir, adalettir ve mazlumlara rahmettir.

Altıncı Soru: Gafiller, depremin yeraltındaki madenlerde meydana gelen değişimlerin neticesi olduğunu söyleyip yayarak, ona âdeta tesadüfî, tabîî ve maksatsız bir hadiseymiş gibi bakarlar. Bu hadisenin manevî sebeplerini ve neticelerini görmezler ki uyansınlar. Onların dayandığı noktanın bir hakikati var mıdır?

Cevap: Dalâletten başka hiçbir hakikati yoktur. Çünkü her sene elli milyondan fazla nakışlı, muntazam gömleği giyen ve değiştiren yeryüzündeki binlerce canlı türünden sadece biri olan, mesela sineklerden bir tekinin yüzlerce uzvundan biri olan kanadını, Cenâb-ı Hak kasd,

irade ve hikmet cilvesine mazhar kılar, ona lâkayt kalmaz, onu başıboş bırakmaz. Bu da gösteriyor ki, sayısız şuur sahibi varlığın beşiği, anası, yuvası ve koruyucusu olan koca yeryüzünde yalnızca mühim işler ve haller değil, –küçük olsun, büyük olsun- hiçbir şey O'nun iradesi ve kasdı dışında değildir. Fakat Kadir-i Mutlak, hikmetinin gereği olarak, görünen sebepleri icraatına perde yapar. Depremi dilediği vakit bazen bir maden yatağına harekete geçmesini emrederek onu ateşler. Yani deprem, madenlerdeki değişimler neticesinde de olsa, yine Cenâb-ı Hakk'ın emri ve hikmetiyle meydana gelir; başka türlü olamaz.

Mesela, bir adam tüfekte birini vursa, vuran adamı yok sayıp yalnız fişekteki barutun ateş almasına bakarak biçare maktulün hukukunu büsbütün çiğnemek, ne derece akılsızlık ve divaneliktir. Aynen öyle de, Kadîr-i Zülcelâl'in itaatkâr bir memuru, hatta bir gemisi, göklerde süzülen bir misafirhanesi olan yeryüzüne verilen, "Gaflet ve azgınlık yolundakileri uyandırmak için gövdende bulunan, hikmet ve irade ile saklanmış bombayı ateşle!" şeklindeki Rabbanî emri unutmak ve tabiata sapmak, ahmaklığın en çirkinidir.

Altıncı Soruyu Tamamlayan Bir Haşiye:

Dalâlet yolundakiler ve dinsizler, menfaatlerini korumak ve müminlerin uyanışına karşı koyup mâni olmak için o kadar garip bir inat ve hayret verici bir ahmaklık gösterirler ki, insanı insan olduğuna pişman ederler.

Mesela, bu son zamanlarda insanoğlunun bir derece umumi hal alan zulümlü, karanlık isyanlarına kâinat ve yeryüzündeki bütün unsurlar kızdığından, yerlerin ve göklerin Hâlık'ı da, yalnız hususi bir rubûbiyet ile değil, belki bütün kâinatın, âlemlerin Rabbi ve Hâkim'i olması itibarı ile, kuşatıcı ve geniş bir tecelliyle kâinatın bütününde ve rubûbiyetinin küllî dairesinde insanlığı uyandırmak, dehşetli azgınlığından vazgeçirmek ve tanımak istemediği Zât'ını ona tanıtmak istedi. Bunun için benzersiz, kesilmeyen bir su, hava ve elektrikten deprem, fırtına ve dünya savaşı gibi umumi, dehşetli afetleri insanın yüzüne çarptı. Bununla hikmetini, kudretini, adaletini, kayyûmiyetini,³⁷ iradesini ve hâkimiyetini pek açık bir şekilde gösterdi. Böyle olduğu halde, insan suretindeki bir kısım ahmak şeytanlar, o küllî, Rabbanî işaretlere

³⁷ Cenâb-ı Hakk'ın daimî varlığı, kaim oluşu, her şeyi ayakta tutması.

ve ilahî terbiye ediciliğe akılsızca bir inatla karşılık verip, “Deprem, tabiatın eseridir, bir madenin patlamasıdır, tesadüfidir. Güneşin sıcaklığının elektrikle çarpmasıdır ki, Amerika’da bütün makineleri beş saat durdurmuş ve Kastamonu semâlarında havayı kızılaştırmış, ona yangın sureti vermiştir.” diyerek mânâsız, saçma sözler söylüyorlar.

Dalâletten ileri gelen sınırsız bir cehalet ve dinsizlikten doğan çirkin bir inat yüzünden, sebeplerin yalnız birer bahane, birer perde olduğunu bilmiyorlar. Dağ gibi bir çam ağacının var olması için lüzumlu her şeyi dokumak ve yetiştirmek, bir köy büyüklüğünde yüz fabrika ve tezgâh gerektirirken, onun küçücük çekirdeğini gösterir ve “İşte şu ağaç bundan çıkmıştır.” diyerek Sâni’in o çam ağacındaki binlerce mucizesini inkâr edercesine görünüşteki bazı sebepleri ileri sürerler. Hâlık’ın iradesi ve hikmetiyle işleyen pek büyük rubûbiyetinin icraatını hiçe indirirler. Bazen gayet derin, bilinmez ve çok mühim, binlerce yönüyle hikmet taşıyan bir hakikate ilmî bir isim takarlar. Güya o isimle o hakikatin mahiyeti anlaşılır, basitleşir, hikmetsiz ve mânâsız hale gelir!

İşte gel, akılsızlığın ve ahmaklığın sınırsız derecelerine bak ki: Yüzlerce sayfa ile tarif edilse ve hikmetleri anlatılsa tam mânâsıyla ancak bilinecek olan derin, geniş ve meçhul bir hakikate bir isim takar, malûm bir şey gibi, “Bu, budur.” derler. Mesela, güneşin bir hususiyeti, elektrikle çarpmasıdır. O ahmaklar rubûbiyetin hususi ve kasdî bir hadisesini küllî, geniş bir iradenin ve bir varlık türüne ait hâkimiyetin unvanları olan ve “âdetullah” denilen yaratılış kanunlarının sadece birine bağlarlar. Böylece iradeden bağını keser, sonra onu tutup tesadüfe ve tabiata havale ederler. Bu şekilde Ebûcehil’den kat kat fazla bir cehalet gösterirler. Bir askerinin veya bir taburun savaşta zaferini askerî düzene ve kanuna dayandırıp o zaferi kumandanla, padişahla, hükümetle ve harekât taktiğiyle alâkasız görür gibi, asi birer divane olurlar.

Hem mesela, meyveli bir ağacın bir çekirdekten yaratılması gibi, mucizeler gösteren bir usta, tırnak kadar bir odun parçasından, yüz okka³⁸ çeşitli yiyecek, yüz arşın³⁹ farklı kumaş yapsa; bir adam da o

³⁸ 1,283 gramlık ağırlık ölçüsü.

³⁹ 68 cm. uzunluğundaki ölçü birimi.

odun parçasını gösterip, “Bu işler, tabii ve tesadüfi olarak bundan meydana gelmiştir.” dese... O ustanın harika sanatını, hünerlerini hiçe indirirse, bu ne derece bir ahmaklıktır. Aynen öyle de...

Yedinci Soru: Şu yeryüzü hadisesinin (depremin), bu memleketin Müslümanlarına bakması ve onları hedef alması nasıl anlaşılmalı ve neden bu hadise daha çok Erzincan ve İzmir taraflarında görülüyor?

Cevap: Bu hadisenin hem şiddetli kışta, hem karanlık gecede, hem dehşetli soğukta gelmesi, hem ramazana gereken hürmeti göstermeyen bu memlekete mahsus olması ve tahribatından uyanmadıkları için gafilleri hafifçe uyandırmak maksadıyla devam etmesi gibi pek çok emare ve işaretle, deprem müminleri hedef alıp onları namaza ve duaya uyandırmak için sarsıyor ve yeryüzünün kendisi de titriyor.

Biçare Erzincan gibi yerleri daha çok sarsmasının iki sebebi var:

Birincisi: Halkın hataları az olduğu için oranın temizlenmesine acele edildi.

İkincisi: O gibi yerlerde imanı ve İslamiyet’i koruyan kuvvetli ve hakikatli insanların biraz veya tam mağlup olmasını fırsat bilen dinsizler, tesirli bir faaliyet merkezi kurdukları için ilk önce oraların tokatlanmış olması ihtimali var.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ⁴⁰

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ⁴¹

⁴⁰ “Hiç kimse gaybı bilemez, gaybı yalnız Allah bilir.” Bu ifade, Neml sûresi, 27/65. ayetinin kısaltılmış halidir.

⁴¹ “(Melekler:) ‘Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.’ dediler.” (Bakara sûresi, 2/32)